

Systemic Inequality and Labour Exploitation as Causes of the Cuban Revolution

Dimitrije Krstajić

University of Belgrade Faculty of Law

UDK 349.2:323.27(729.1)(043)

0009-0007-6939-1416

Cite this article:

Krstajić, Dimitrije. 1/2026. Sistem-ska nejednakost i radna eksploata-cija kao uzroci kubanske revolucije. *Eudaimonia – Journal of Legal, Po-litical and Social Theory and Philos-ophy* 10: 30–46

DOI: 10.51204/IVRS_26102A

Key words:

- Cuban Revolution
- Social Justice
- Socio-Economic Inequality
- Fulgencio Batista
- Ernesto “Che” Guevara
- Agrarian Reform
- Nationalization
- Social Policy

Author for correspondence:

Dimitrije Krstajić,
dimitrije2000k@gmail.com

This paper examines the socio-economic conditions, structural inequalities, and the concept of social justice that preceded the Cuban Revolution. Using the historical method, it reconstructs the development of social and economic relations in Cuba prior to 1959, a period characterized by political repression, economic dependency, widening class disparities, and the strong influence of foreign capital and a privileged domestic elite.

Through a conceptual analysis of social justice at both the normative and institutional levels, the study explores the relationship between equality and freedom, with particular reference to Ernesto “Che” Guevara’s views on exploitation and class struggle. It also addresses agrarian reform, the nationalization of industry, and social and labor rights. A comparative analysis of the pre- and post-revolutionary systems is conducted to determine whether inequality was fundamentally eliminated or merely transformed.

The research demonstrates that the Revolution improved access to education and healthcare while simultaneously leading to the centralization of political power and an increased dependence of individuals on the state. In conclusion, the problem of systemic inequality was partially mitigated but not fully overcome, raising broader theoretical questions concerning the relationship between social justice, political pluralism, and economic freedoms.

Sistemska nejednakost i radna eksploatacija kao uzroci kubanske revolucije

Dimitrije Krstajić

Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet

UDK 349.2:323.27(729.1)(043)

0009-0007-6939-1416

Referenca:

Krstajić, Dimitrije. 1/2026. Sistem-
ska nejednakost i radna eksploata-
cija kao uzroci kubanske revolucije.
*Eudaimonia – Journal of Legal, Po-
litical and Social Theory and Philos-
ophy* 10: 30–46

DOI: 10.51204/IVRS_26102A

Ključne reči:

- Kubanska revolucija
- Socijalna pravda
- Socioekonomska nejednakost
- Fulhensio Batista
- Ernesto „Če“ Gervara
- Agrarna reforma
- Nacionalizacija
- Socijalna politika

Autor za korespodenciju:

Dimitrije Krstajić,
dimitrije2000k@gmail.com

Rad analizira društveno-ekonomske okolnosti, strukturalne nejednakosti i koncept socijalne pravde koje prethode Kubanskoj revoluciji. Istorijskim metodom rekonstruiše se razvoj društvenih i ekonomskih odnosa na Kubi pre 1959. godine obeležen političkom represijom, ekonomskom zavisnošću i produbljivanjem klasnih razlika, snažanim uticajem stranog kapitala i privilegovane domaće elite.

Konceptualnom analizom pojma socijalne pravde na normativnom i institucionalnom nivou, razmatran je odnos između jednakosti i slobode sa osvrtom na stavove Ernesta „Če“ Gervara o eksploataciji i klasnoj borbi, razmatrajući i agrarnu reformu, nacionalizaciju industrije, socijalna i radnička prava. Pre i postrevolucionarni sistem komparativno je analiziran, sa ciljem utvrđivanja da li je došlo do suštinske eliminacije nejednakosti ili do njene transformacije.

Istraživanje pokazuje da je revolucija unapredila dostupnost obrazovanja i zdravstvene zaštite, istovremeno dovodeći do centralizacije vlasti i povećane zavisnosti pojedinca od države. Zaključno, problem sistemske nejednakosti delimično je ublažen, ali ne i prevaziđen, otvarajući teorijsko pitanje odnosa socijalne pravde, političkog pluralizma i ekonomskih sloboda.

1. UVOD

Pitanje Kubanske revolucije predstavlja jedno od najvažnijih poglavlja savremene istorije Hispanske Amerike, jer u sebi objedinjuje borbu protiv kolonijalne vlasti, ekonomskih nejednakosti, te, u izvesnoj meri, predstavlja izraz težnje ka socijalnoj pravdi. Izbor ove teme proizilazi iz potrebe da se dublje razumeju društveno-ekonomski uzroci Revolucije, kao i način na koji je nejednakost, radna eksploatacija i uticaj stranog kapitala oblikovao kubansko društvo. U kontekstu savremenih rasprava o odnosu kapitalističke delotvornosti i socijalne pravde, kubansko iskustvo pruža značajnu pouku o granicama i paradoksima ekonomskih i političkih sistema.

Cilj rada je, dakle, da se, kroz istorijskopравни метод и conceptualnu analizu, ispita u kojoj meri su sistemska nejednakost i radna eksploatacija predstavljale ključne pokretače Kubanske revolucije, kao i da se sagleda to kako su se ideali socijalne pravde razvijali i transformisali nakon njenog izbijanja

Rad je podeljen na nekoliko međusobno povezanih celina. U prvom delu prikazan je istorijski i društveni kontekst Kube krajem XIX veka, kao i borba za nezavisnost od Španije. Drugi deo analizira period reformi i uspona diktature Fulhensija Batiste, dok se treći fokusira na društveno-ekonomske nejednakosti i radnu eksploataciju u predrevolucionarnoj Kubi. Četvrti deo bavi se samom Revolucijom, njenim ideološkim osnovama i ključnim akterima, dok peti razmatra paradokse i kontradikcije između ostvarene socijalne pravde i ograničenih političkih sloboda. U zaključku se daje kritički osvrt na domete i ograničenja kubanskog modela, te sagledava njegovo značenje u širem kontekstu savremene društvene misli.

2. ISTORIJSKI I DRUŠTVENI KONTEKST KUBE KRAJ XIX VEKA

2.1. Kolonijalna prošlost Kube i njen društveno-politički razvoj

Svojim položajem na raskršću Karipskog mora, Meksičkog zaliva i Atlantskog okeana, Kuba je od početaka svoje kolonijalne istorije imala izuzetan geopolitički značaj. Kao najveće ostrvo u regionu, predstavljala je prirodno središte trgovačkih i vojnih ruta između Evrope i Amerike. Upravo ta strateška pozicija bila je jedan od ključnih razloga zbog kojih je Španija, nakon dolaska Kristofora Kolumba 1492. godine, pretvorila Kubu u važno uporište svog kolonijalnog sistema. Kuba je ostala španska kolonija sve do Špansko-američkog rata 1898. godine, nakon čega su je privremeno kontrolisale Sjedinjene Američke Države, sve dok nije stekla nominalnu nezavisnost 1902. godine (Pérez 2014). Istovremeno, ona je oduvek imala strateški značaj za međunarodnu trgovinu i političke interese velikih sila. Ova pozicija u

velikoj meri oblikovala je njen ekonomski i društveni razvoj, naročito u periodu kolonijalne zavisnosti i kasnije pod uticajem SAD-a.

Nakon sticanja formalne nezavisnosti od Španije 1902. godine, Kuba je ostala snažno ekonomski i politički zavisna od Sjedinjenih Američkih Država. Tokom prve polovine 20. veka, njen razvoj obeležila je monokulturna privreda zasnovana na proizvodnji i izvozu šećera, uz duboke socijalne razlike između malobrojne elite i radničkog stanovništva. Korupcija, politička nestabilnost i rastuća zavisnost od stranog kapitala stvorili su uslove u kojima su se nejednakost i eksploatacija radne snage produbljivale.

Želja za oslobađanjem Kube prvi put se javila na istoku ostrva, kod kreolskih vlasnika plantaža šećera. Kreolski vlasnici (*criollos*) bili su potomci Španaca rođenih na Kubi (ili u drugim španskim kolonijama na teritoriji Hispanske Amerike), ali ne u Španiji. Peninsulares (Španci) bili su ljudi rođeni u samoj Španiji, koji su često zauzimali najviše položaje u vlasti i crkvi. Kreoli potomci Španaca rođeni na Kubi, bili su bogati zemljoposednici, često vlasnici plantaža šećera i robova, ali su se osećali isključenima iz tokova političke moći, jer su Španci iz Evrope bili u privilegovanom položaju, te time i u poziciji moći. Ta disproporcija između ekonomske snage i političke nemoći kreolskog sloja postala je jedno od ključnih izvorišta nezadovoljstva i kasnijih pokreta za autonomiju i nezavisnost. U tom smislu, kubanski slučaj prati širi obrazac kolonijalnih društava Hispanske Amerike, gde su klasne i etničke hijerarhije bile direktno povezane sa poreklom i stepenom „blizine“ metropoli.

Jedan od najistaknutijih predstavnika kreolske elite i začetnik borbe za nezavisnost bio je Karlos Manuel de Sespedes (Carlos Manuel de Céspedes y López del Castillo), advokat i vlasnik plantaže šećera, školovan u Španiji, gde je stekao i doktorat iz prava. Kao obrazovan i svestran čovek, dobro upoznat sa evropskim intelektualnim tokovima, Sespedes je bio duboko pod uticajem liberalnih i prosvetiteljskih ideja koje su dominirale Evropom krajem XVIII i početkom XIX veka.

Francuska revolucija sa svojim idealima slobode, jednakosti i bratstva (*fraternité, égalité et liberté*) poslužila je kao simbol univerzalne borbe protiv tiranije i inspirisala generacije latinoameričkih intelektualaca i zemljoposednika da preispitaju legitimitet kolonijalne vlasti. Haićanska revolucija (1791–1804) pokazala je, pak, da je oslobađanje od kolonijalne dominacije moguće čak i u okviru robovlasničkog društva, što je imalo snažan odjek među kubanskim plantažerima i robovima. Paralelno s tim, pokreti za nezavisnost u Latinskoj Americi, predvođeni ličnostima poput Simona Bolívara (Simón Bolívar) i Hozea de San Martina (José de San Martín), otvorili su prostor za razmišljanje o Kubi kao sledećoj „oslobođenoj teritoriji“ hispanskog sveta (Thomas 1998).

2.2. Kubanski ratovi i stvaranje formalne nezavisnosti

U oktobru 1868. godine Sespedes oslobađa sve svoje robove sa plantaža i poziva ih da se pridruže u borbi protiv španske kolonijalne vlasti. Ovaj događaj predstavlja početak Prvog desetogodišnjeg rata za nezavisnost, poznatog kao Desetogodišnji rat „*Grito de Yara*“. On je objavio da svi njegovi robovi postaju slobodni i da svi koji žele mogu da se bore za slobodnu Kubu. Njegov poziv uključivao je i zahtev za nacionalnu nezavisnost, a ne samo ukidanje ropstva. Ovaj čin učinio ga je simbolom kubanske borbe za slobodu i donio mu nadimak „Otac domovine“ (*El Padre de la Patria*).

Grad u kome počinje borba za nezavisnost je Bajamo (Bayamo) rodni grad Sespedesa. Himna Kube, „*La Bayamesa*“, nastala je neposredno pred početak borbe za nezavisnost i odmah je postala simbol kubanske slobode i otpora. Pisac i kompozitor himne je Peručo Figuerdo (Perucho Figueredo). Dve strofe himne jasno odražavaju poziv na akciju, ujedinjenje naroda, odlučnost i spremnost na žrtvu za nezavisnost:

Na srpskom:

U boj, hrabri, požurite, stanovnici Bajame!

Domovina vas s ponosom posmatra;

Ne bojte se smrti i ne gledajte nedaće,

Jer umreti za domovinu znači živeti.

Živeti u lancima znači živeti u sramoti i poniženju;

Čujte zvuk trube i hrabro uzmite oružje!

Ako strani neprijatelj profaniše vašu zemlju,

Misli, o draga domovino, da svaki tvoj sin u vojnika ima zaštitnika.

Ovaj tekst himne jasno pokazuje patriotski duh i spremnost stanovnika Bajama da se bore za nezavisnost Kube (Perucho 1868). Prvi kubanski rat za nezavisnost, poznat kao Grito de Yara, završen je primirjem u Zanjónu (Zanjón). Španci su formalno ukinuli ropstvo, ali je Sespedes ubijen 1874. godine od strane španskih trupa. Nakon toga usledila su još dva rata za nezavisnost. Drugi rat, poznat kao Mali rat (*Guerra Chiquita*), bio je slabo organizovan i brzo ugušen od strane Španaca, predvođen Kalikstom Garsijom (Calixto García). Treći kubanski rat za nezavisnost (*Guerra de Independencia Cubana*), koji je počeo 1895. godine, predstavljao je vrhunac borbe Kube protiv španske vlasti, a u njemu su učestvovali Hoze Marti (José Martí), Maksimo Gomez (Máximo Gómez) i Antonio Maceo (esp. Antonio Maceo).¹

1 José Martí (1853–1895), kubanski pesnik i politički vođa, Máximo Gómez (1836–1905), vojni komandant i strateg u borbi za nezavisnost, i Antonio Maceo (1845–1896), poznat kao „Titan bronzanog ratnika“, vodeći vojni lider kubanske borbe za oslobođenje (Pérez, 2014, 72–85)

Revolucionari su u toku pripreme ustanka doneli Manifesto de Montekristi² (*Manifiesto de Montecristi*), kojim su postavili ključne principe vođenja rata: ravnopravno učešće belih i crnih Kubanaca, očuvanje privatnih imanja, moralna i ekonomska obnova Kube. Rat je eskalirao u međunarodni sukob, što je dovelo do špansko-američkog rata 1898. godine, završenog Mirom u Parizu (Pérez 2014).

Iako su Španci formalno izgubili Kubu, rat nije doneo potpunu nezavisnost. Naime, Sjedinjene Američke Države su stekle značajan politički i ekonomski uticaj u pogledu Kube. One su kontrolisale mnoge aspekte kubanske politike i ekonomije, a čak su stekle i pravo da intervenišu u unutrašnje poslove Kube, što je postalo evidentno kroz Platov amandman iz 1901. godine³, kojim je ovo pravo omogućeno. Tako je Kuba formalno postala nezavisna 1902. godine, ali pod snažnim američkim uticajem, što je oblikovalo njen dalji politički i ekonomski razvoj.

3. PERIOD REFORMI I BUĐENJE DIKTATURE

Iako je Kuba formalno stekla nezavisnost od Španije krajem 19. veka, zemlja je ostala pod snažnim političkim i ekonomskim uticajem Sjedinjenih Država, što je izazivalo rastuće nezadovoljstvo među lokalnim liderima i stanovništvom. Među kritičarima američkog uticaja bio je i Huan Gualberto Gomez (Juan Gualberto Gómez), predstavnik crnaca u ustavnoj skupštini i rekao je: „Prepustiti Sjedinjenim Državama da same odluče kada je ugrožena nezavisnost i kada treba intervenisati da bi je sačuvala, isto je što i predati ključ naše kuće, tako da mogu ući u nju u bilo koje doba, s dobrim ili zlim namerama“ (Huberman and Sweezy 2007).

Početkom dvadesetog veka na Kubi su se često smenjivali predsednici, neretko u okolnostima koje su odražavale političku nestabilnost i spoljne pritiske. Prvi predsednik Republike Kube bio je Tomas Estrada Palma (Tomás Estrada Palma), čija je vlast, uprkos velikim očekivanjima, ubrzo postala simbol političke zavisnosti od Sjedinjenih Američkih Država.

Tokom narednih decenija, česte promene vlasti bile su posledica neregularnih izbora, otvorenog mešanja američkog predsednika Teodora Ruzvelta (Theodore Roosevelt) u unutrašnju politiku Kube, kao i dubokih ekonomskih i socijalnih potre-

2 „Manifiesto de Montekristi“ nazvan je po gradu Monte Kristi (Dominikanska Republika), gde je napisan u martu 1895. godine. U dokumentu su Hoze Marti i kubanski revolucionari izložili ciljeve i principe Drugog kubanskog rata za nezavisnost, uključujući oslobađanje od španske kolonijalne vlasti i socijalnu pravdu (Thomas, 1998, 312–315).

3 Platov amandman (1901) bio je zakon koji je omogućio Sjedinjenim Američkim Državama da intervenišu u unutrašnje poslove Kube i da kontrolišu njen spoljnopolički kurs. Amandman je bio uslov za američko povlačenje iz Kube, ali je omogućio SAD da kontrolišu ključne aspekte kubanske politike i ekonomije, uključujući pravo da intervenišu vojno u slučaju političkih nemira.

sa koje je izazvala svetska ekonomska kriza iz 1929. godine. U takvom kontekstu nastao je studentski pokret poznat kao Generacija 1930⁴, koji je okupljao mlade intelektualce, studente i radikalne nacionaliste. Oni su se suprotstavljali autoritar-nom režimu, korupciji i američkom uticaju, zahtevajući političke reforme, društve-nu pravdu i istinsku nacionalnu nezavisnost. Taj pokret postao je važan katalizator političkih promena i oblikovao novu generaciju kubanskih lidera.

U tom periodu na vlast dolazi Karlos Manuel de Sespedes Kasada, sin poznatog borca za nezavisnost Karlosa Manuela de Sespedesa, koji je započeo Prvi rat za ne-zavisnost Kube protiv Španije 1868. godine. Ipak, njegova vladavina bila je kratkog daha, svrgnut je tokom Revolucije iz 1933. godine, koju je predvodio vojni oficir Fulhensio Batista (Fulgencio Batista y Zaldívar), čime započinje novo i turbulentno poglavlje kubanske istorije.

Iako je Batista nasilno došao na vlast, sproveo je niz progresivnih reformi od velikog značaja za kubansko društvo. Ustav iz 1940. godine imao je izrazito socijal-demokratski karakter – uvedeno je osmočasovno radno vreme, unapređena socijalna zaštita, određena minimalna plata i povećana ulaganja u obrazovni sistem. Otvaraju se škole i novi univerzitetski programi, čime se smanjuje broj nepismenih. Ojačane su demokratske institucije, a smanjen uticaj vojske u političkom životu zemlje. Pravo glasa dobili su svi građani stariji od 20 godina, a po prvi put u istoriji Kube i žene.

Međutim, iz straha da neće biti reizabran, Batista sprovodi državni udar, čime započinje njegova diktatura. Ukida Ustav iz 1940. godine, sprovodi represiju nad političkim protivnicima, a ekonomija se sve više okreće stranim investitorima, naro-čito američkim kompanijama. Havana postaje leglo kocke, prostitucije i korupcije, dok se moć političke elite sve više centralizuje (Pérez-Stable 1999).

Jedan od pokazatelja opšte nacionalne frustracije bila je poznata fotografija iz perioda Batistine diktature, koja simbolično ilustruje duboku socijalnu nejednakost i rast korupcije u Havani. Na slici se u pozadini vidi Nacionalni stadion, dok se samo nekoliko ulica dalje nalaze siromašne četvrti sa drvenim kućama. Ovaj kon-trast jasno ukazuje na prioritete vlasti – ulaganje u luksuzne objekte za elitu i infra-strukturne projekte, dok je veliki deo stanovništva živio u oskudici i marginaliza-ciji. Plaže, telefonske kompanije, kockarnice, hotelski lanci i hacijende bili su pod snažnim uticajem američkog kapitala. Amerika je imala toliku finansijsku moć da je nadjačala političku, što je dovelo do uzajamne koristi Batistine vlasti, američkih investitora i lokalnih latifundista (Pérez 2014).

4 Pokret „Generacija 1930“ označava grupu mladih kubanskih intelektualaca i studenata koji su se tokom tridesetih godina 20. veka suprotstavljali autoritarnom režimu predsednika Gerarda Mačada i američkom uticaju na Kubi. Njihov cilj bio je stvaranje suverene i socijalno pravedne države, oslobođene političke korupcije i stranog nadzora. Mnogi pripadnici ovog pokreta, među kojima i budući revolucionari poput Fidela Kastru, idejno su uticali na kasniju Kubansku revolu-ciju (Pérez, 2014).

4. RADNA EKSPLOATACIJA I DRUŠTVENE NEJEDNAKOSTI U PREDREVOLUCIONARNOJ KUBI

Predrevolucionarna Kuba bila je društvo sa izrazito nejednakom raspodelom bogatstva i ekonomskim mogućnostima, posebno u poljoprivrednom sektoru. Prema podacima iz popisa poljoprivrede 1946. godine, od ukupno 830.000 poljoprivrednih radnika, više od polovine obavljali su sezonske poslove (José 2000). Ovaj sezonski karakter rada značio je da su radnici često bili lišeni bilo kakvog posla, a time i prihoda, poznatije kao „mrtvo vreme“, *tiempo muerto* (José 2000).

Poljoprivredni radnici su pritom, bili ekonomski marginalizovani: iako su činili oko 34% ukupne populacije Kube, dobijali su samo 10% nacionalnog prihoda, bez obzira na metodu plaćanja. (José 2000). Takva koncentracija bogatstva u rukama malog broja zemljoposjednika i vlasnika plantaža stvorila je duboku socijalnu nejednakost i ekonomski pritisak koji je otežavao pristup osnovnim životnim potrebama za većinu stanovništva.

Sezonski i nisko plaćeni rad, u kombinaciji sa ograničenim pravima radnika i zavisnošću od stranog kapitala, predstavljao je ključni činilac koji je doprineo besu prosečnog kubanskog radnika koji se oseća potlačenim. Takvi uslovi rada, koji u manje ekstremnim oblicima predstavljaju prekarni rad, a često čak i radnu eksploataciju, pokazuju kako ekonomski sistem predrevolucionarne Kube podupire društvenu nepravdu i marginalizaciju radničke klase (José 2000). Društveno-ekonomska situacija na Kubi, u periodu pre 1959. godine bila je izrazito neujednačena i zavisna od spoljnog kapitala, pre svega američkog. Kubanska privreda je gotovo u potpunosti bila zasnovana na monokulturi šećerne trske, što je državu učinilo ranjivom na oscilacije svetskog tržišta, te dovelo do velike podrešenosti stranim interesima. Radnici na plantažama šećerne trske, odnosno u sezonskoj industriji šećera činili su najveći deo aktivnog stanovništva, ali su živeli u krajnje teškim uslovima. Istovremeno, u urbanim sredinama, naročito u Havani, postojala je izražena društvena polarizacija: dok su se u centru grada gradili luksuzni hoteli, kazina i vile povezane sa američkim kapitalom i kriminalom, većina stanovništva živela je u siromaštvu i neformalnim naseljima. Predrevolucionarna Kuba razvijala se u uslovima perifernog kapitalizma⁵, što je značilo da je zemlja ekonomski zavisna od stranog kapitala, prvenstveno američkog, i da je njen razvoj bio usmeren na izvoz sirovina i poljoprivrednih proizvoda prema razvijenim centrima globalnog kapitalizma.

5 Periferni kapitalizam označava ekonomski sistem u kojem zemlje ili regioni služe kao izvori jeftinih sirovina, radne snage i tržišta za gotove proizvode razvijenih kapitalističkih zemalja, što rezultira ekonomskom zavisnošću i ograničenim mogućnostima za samostalni razvoj. Ovaj koncept razvijen je u okviru Teorije svetskog sistema (Wallerstein, 1974) i Zavisne teorije razvoja (Cardoso and Faletto, 1979).

4.1. Društveni i ekonomski položaj žena na Kubi sredinom 20. veka

Položaj žena u Kubanskom društvu tokom diktature Fulhensija Batiste pruža ključan uvid u rodno uslovljene strukturne nejednakosti u zemlji. Iako su formalno stekle prava, poput prava glasa 1934. godine, njihova društvena i ekonomska participacija bila je ograničena zbog institucionalnih, ekonomskih i kulturnih faktora, što je oblikovalo i njihov doprinos političkim i revolucionarnim pokretima. Analiza rodne dimenzije rada i uloge žena relevantna je za razumevanje kako sistematske nejednakosti utiču na raspodelu moći, ekonomske prilike i političku participaciju u Kubi sredinom 20. veka (Lamrani 2016). Za vreme diktature Fulhensija Batiste, žene su činile samo 17% radne snage i dobijale znatno nižu nadoknadu za isti posao u odnosu na muškarce (Lamrani 2016). One su bile ograničene na uloge majki i domaćica, dok je nepismenost posebno pogađala žensku populaciju. Iako su stekle pravo glasa 1934. godine, njihov politički uticaj bio je vrlo ograničen, sa samo 26 žena u zakonodavnim telima do 1958. godine. Uprkos tome, žene Kube aktivno su učestvovalе u borbi protiv Batiste kroz različite organizacije i gerilske jedinice, boreći se ne samo za ženska prava, već za prava svih (Lamrani 2016). Prema popisu iz 1953. godine, samo 13,7% odraslih žena radilo je van domaćinstva, a više od jedne četvrtine njih bile su kućne pomoćnice koje uopšte nisu bili zaštićene radnim zakonodavstvom, niti su ostvarivale prava iz sfere socijalne sigurnosti (Lamrani 2016). Tokom pedesetih godina, prostitucija, kockanje, droga i turizam su sektori koji su obeležili ekonomski rast. Vlasnici plantaža često su ograničavali trajanje sezone žetve kako bi povećali profit, što je dolazilo na teret samih radnika. Većina radnika, koji su ionako živeli u uslovima bede i siromaštva, osećala je da snose posledice krize koju nisu sami izazvali (Mesa-Lago 2000).

5. REVOLUCIJA KAO ODGOVOR: SUPROSTAVLJANJE LOGICI KAPITALA I IDEALIMA SOCIJALNE PRAVDE NA SIROMAŠTVO I EKSPLOATACIJU

5.1. Ideološki i politički okvir Kubanske revolucije

Poreklo Kubanske revolucije iz 1959. godine, koju je predvodio Fidel Kastro, leži u previranjima te mučne istorije poniženja i frustracije, uvreda i nezadovoljstva. Jedinstvena težnja svih Kubanaca bila je da se oslobode snažnog uticaja Sjedinjenih Američkih Država, da sami odlučuju o svojoj sudbini i da u potpunosti uživaju u svojim prirodnim resursima. Potraga za istinskom nezavisnošću, želja za dostojanstvenijim životom, zahtev za društvenom pravdom i potreba za pravednijom raspodelom nacionalnog bogatstva podstakli su ustanički pokret koji je zbacio diktaturu

Fulhensija Batiste i uspostavio najradikalniji projekat društveno-ekonomske transformacije u istoriji Hispanske Amerike.

Ideološki temelji Kubanske revolucije mogu se pronaći u tradiciji nacionalnog oslobođenja, antikolonijalizma i socijalne pravde, koju je još krajem XIX veka postavio Hoze Marti, vođa i mislilac borbe za kubansku nezavisnost. Njegove ideje o moralnoj prirodi revolucije, važnosti obrazovanja i samostalnog razvoja, kao i o borbi protiv spoljnog uticaja i imperijalizma, postale su intelektualni temelj na kojem je Fidel Kastro izgradio sopstvenu revolucionarnu viziju.

Martí je u svom eseju Naša Amerika (esp. *Nuestra América*⁶) isticao: „Ovo su vremena za budnost. Ono što je preostalo od naroda u Americi mora da se probudi kako bi se obuklo u razumu i mišljenju [...] Vreme je da naša Amerika napusti sve ostatke provincijalnog mentaliteta, da se naoruža razumom i idejama, stavi tačku na bratoubilačke sukobe, ujedini ruke sa svojim bratskim narodima i pripremi se da se brani od spoljne pretnje“ (Martí 1963).

5.2. Uloga Fidela Kastre i Ernesta Če Gevare

Sredinom 1950-ih, kubanska politička i ekonomska struktura bila je obeležena rastućim nezadovoljstvom radnika, koncentracijom bogatstva u rukama malog broja i značajnim uticajem stranih, naročito američkih, korporacija. U takvom kontekstu, gerilski pokreti pod vođstvom Fidela Kastre i Če Gevare, u kombinaciji sa masovnim narodnim protestima i rastućim unutrašnjim tenzijama, sistematski su oslabili vlast diktatora. Nakon intenzivnih sukoba, Batista je 1. januara 1959. godine napustio Kubu, što je omogućilo revolucionarnim snagama da preuzmu kontrolu nad zemljom i započnu proces dubokih društveno-ekonomskih reformi (Sweat 2011). Fidel Kastro i Če Gevara igrali su ključnu ulogu u Kubanskoj revoluciji, koja je predstavljala direktno suprotstavljanje logici neokapitalizma kroz težnju ka socijalnoj pravdi. Revolucija je, pod njihovim vođstvom, imala za cilj oslobađanje Kube od snažnog ekonomskog i političkog uticaja Sjedinjenih Američkih Država, čime je omogućeno samostalno upravljanje prirodnim i ekonomskim resursima, suprotno interesima globalnog kapitala (Sweat 2011). Kastro i Gevara su aktivno promovisali, i borili se za, društvenu jednakost kroz reforme u obrazovanju, zdravstvu i zemljišnoj raspodeli, stavljajući ljudska prava i kolektivne potrebe iznad tržišnih principa (Gott 2004). Ideali Hoze Martija, posebno o nezavisnosti, moralnoj odgovornosti i socijalnoj pravdi, inspirisali su Kastru, dok je Gevara u praksi nastojao da imple-

6 „Estos son tiempos de vigilancia. Lo que quede del pueblo en América tiene que despertarse para vestirse de razón y pensamiento... Es tiempo de que nuestra América abandone todos los vestigios de la mentalidad provincial, se arme de razón e ideas, ponga fin a los conflictos fraternos, una las manos con sus hermanos y se prepare para defenderse de una amenaza externa“

mentira principe radikalne jednakosti i radničke kontrole nad proizvodnjom. Njihova otvorena kritika američkog imperijalizma i kapitalističkog poretka imala je za cilj ne samo transformaciju Kube, već i predstavljanje modela društva zasnovanog na suverenitetu, jednakosti i moralnoj odgovornosti.

5.3. Agrarna reforma, nacionalizacija i novi koncept socijalnih prava

Tokom predsedništva Fidela Kastru, Če Gevara je bio postavljen na različite ključne funkcionalne pozicije unutar revolucionarne vlade, što mu je omogućilo da direktno sprovodi brojne reforme u skladu sa principima socijalne pravde i ekonomskog osamostaljivanja Kube. Če Gevara je, kroz različite funkcionalne pozicije u revolucionarnoj vladi, imao ključnu ulogu u sprovođenju ekonomskih, socijalnih i ideoloških reformi u Kubi. Kao ministar industrije i predsednik Nacionalne banke, učestvovao je u nacionalizaciji bankarskog sistema i industrije, kontrolisanju finansija i zaštiti nacionalnih resursa, uključujući povlačenje kubanskog zlatnog rezervata iz SAD-a (Gott 2004). Bio je jedan od glavnih pokretača agrarne reforme, ograničavajući veličinu zemljišnih poseda i zabranjujući stranu svojinu nad zemljom, dok je kroz uspešnu kampanju pismenosti značajno unapredio obrazovni pristup građana. Njegov rad na sprovođenju revolucionarne pravde, upravljanju vojnom obukom i međunarodnom diplomatskom delovanju dodatno je učvrstio položaj nove socijalističke države. Ideološki, Gevara je promovisao teoriju gerilske borbe „Fokalizam“⁷ kao sredstvo socijalističke revolucije, i razvijao koncept marksističkog humanizma, usmerenog na stvaranje „novog socijalističkog čoveka“. Njegove reforme nisu se odnosile samo na ekonomsku kontrolu i industrijske procese, već su imale i direktan uticaj na širenje i konkretizaciju socijalnih prava. Kroz agrarnu reformu, veliki broj seljaka dobio je pravo na pristup zemljištu, što je značilo ekonomsko osnaživanje i sigurnost u radu. Nacionalizacijom industrije i bankarskog sistema omogućeno je pristupačnije zaposlenje i stabilniji prihod za šire slojeve stanovništva. Programi obrazovanja i pismenosti, zajedno sa zdravstvenim reformama i dostupnom zdravstvenom zaštitom, doprineli su univerzalizaciji prava na obrazovanje i zdravstvenu zaštitu, koja su ključni elementi socijalne pravde. Time su se istorijski marginalizovane grupe: radnici, seljaci i žene, našle u poziciji da ostvaruju prava koja su prethodno bila privilegija manjine, a država je postala garant socijalne sigurnosti i pristupa osnovnim društvenim dobrima (Childs 1995). Pored praktičnih reformi, socijalna prava u Kubi su bila formalno zaštićena i ustavno. Socijalna prava u Kubi

7 Fokalizam je teorija gerilske borbe koju je razvio Če Gevara u svom delu *Guerrilla Warfare* (1961), prema kojoj mali, mobilni gerilski odredi deluju kao „fokus“ revolucije, šireći ustanak kroz ruralna područja dok ne izazovu masovno učešće stanovništva. Guevara, C. (1961). *Guerrilla Warfare*. New York: Monthly Review Press.

imaju i svoj pravni okvir, što omogućava da se diskusija o jednakosti i reformama oslanja na konkretne ustavne norme. Već od ranijih ustavnih tekstova, Kubi je formalno garantovala građanima pravo na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i jednaku ekonomsku participaciju. Prema članu 43 Ustava Republike Kube, svaki građanin ima pravo na obrazovanje i jednake mogućnosti, dok član 50 garantuje pristup zdravstvenoj zaštiti i preventivnim programima.⁸

Noviji ustav iz 2019. godine dodatno potvrđuje i proširuje ove odredbe, obezbeđujući pravo na dostojanstven život, besplatno obrazovanje do univerzitetskog nivoa, zdravstvenu zaštitu i dostojanstveno stanovanje, kao i jednaka prava žena i muškaraca.⁹ Ove ustavne odredbe potvrđuju da težnja ka socijalnoj pravdi u Kubi nije samo ideološka, već ima i formalnu normativnu osnovu, čime se povezuje sa analizom reformi koje je sprovodio Če Gevara i druge revolucionarne strukture.

6. ZDRAVSTVO, MEDICINSKA DIPLOMATIJA I MEĐUNARODNI KONTEKST REVOLUCIJE

Međunarodna saradnja Kube zasniva se na principima socijalne pravde i jednakosti za sve, uključujući i jednak pristup zdravstvenoj zaštiti. Iako je mala ostrvska država, Kuba je stekla veliki ugled u oblasti zdravstva, pre svega zahvaljujući tome što je omogućila osnovne zdravstvene uslove dostupne svim građanima. Kubanska medicinska diplomatija¹⁰ je započeta za vreme Fidel Kastru, nakon smene Batistine diktature, 1959. godine. U tadašnjem bipolarnom međunarodnom poretku, upečatljivi Kastrov režim predstavljao je snažno polarizujući faktor, a zdravstvena pomoć postala je jedno od ključnih sredstava spoljnopolitičkog delovanja, jer je Kuba vrlo rano počela da raspoređuje svoje medicinsko osoblje širom sveta kao instrument međunarodne solidarnosti i meke moći. Prva značajna medicinska misija realizovana je 1963. godine, kada je kubanska medicinska brigada upućena u Alžir kako bi pružila zdravstvenu zaštitu tokom perioda nakon njegove nezavisnosti, čime je postavljen temelj dugoročnog programa zdravstvene diplomatije Kube (Latina 2024). Zahvaljujući snažnom sistemu primarne zdravstvene zaštite, visokom

8 Constitution of the Republic of Cuba. 1976. Official Gazette of the Republic of Cuba. Havana: Government of the Republic of Cuba, čl. 43 i 50.

9 Constitution of the Republic of Cuba. 2019. Official Gazette of the Republic of Cuba. Havana: Government of the Republic of Cuba.

10 Termin medicinska diplomatija (engl. medical diplomacy) označava praksu u kojoj država koristi zdravstvenu pomoć i medicinske resurse kao instrument spoljne politike i međunarodnog uticaja. Pojam se sve više koristi u literaturi o globalnom zdravstvu i međunarodnim odnosima početkom 21. veka.

broju lekara po stanovniku i programima preventive, Kuba je postala poznata po svojoj sposobnosti da odgovori na zdravstvene potrebe stanovništva, ali i po svojoj međunarodnoj medicinskoj diplomatiji, slanju lekara i medicinske pomoći širom sveta. Zahvaljujući medicinskoj diplomatiji, Kuba je uspela da poboljša svoj međunarodni ugled uprkos dugogodišnjem američkom embargu i političkoj izolaciji (Latina 2024). Širenjem svojih medicinskih misija, Kuba je pokazala sposobnost da doprinese globalnom zdravlju, što joj je donelo međunarodni kredibilitet i simpatije u mnogim zemljama u razvoju. Ovo jačanje reputacije Kube kroz meku moć omogućilo je zemlji da stvori diplomatske saveze, dobije političku podršku i poveća svoj uticaj na međunarodnoj sceni, uprkos ekonomskim i političkim ograničenjima. Medicinska diplomatija tako nije bila samo humanitarni čin, već i strateški instrument za unapređenje položaja Kube u svetu (Kirk 2009). Iako je Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika predstavljao ključnog političkog i ekonomskog zaštitnika Kube tokom većeg dela Hladnog rata, medicinska diplomatija omogućila je Kubi da izgradi sopstveni međunarodni identitet, nezavisan od sovjetske hegemonije. Kroz slanje lekara i zdravstvene pomoći, Kuba je stekla ugled zemlje koja doprinosi globalnom zdravlju, što je dodatno ojačalo njen položaj u Pokretu nesvrstanih i među državama u razvoju. Na taj način, medicinska diplomatija postala je važan instrument kubanske spoljne politike, koji je nadilazio klasične blokovske podele i omogućio Kubi da, čak i u uslovima političke zavisnosti od SSSR-a, zadrži određeni stepen spoljnopolitičke autonomije. Uprkos dubokoj ekonomskoj i vojnoj zavisnosti od Sovjetskog Saveza, posebno nakon uključivanja u sistem COMECON¹¹-a i uspostavljanja preferencijalnih trgovinskih aranžmana, Kuba nije delovala isključivo kao pasivni satelit sovjetske spoljne politike. Iako je sovjetska pomoć bila ključna za stabilnost kubanske privrede i bezbednosnog aparata, Havana je u više navrata demonstrirala sposobnost samostalnog spoljnopolitičkog odlučivanja, naročito u kontekstu angažmana u Africi i podrške antikolonijalnim pokretima. Kako ističe (Domínguez J. I. 1993), kubanska spoljna politika bila je vođena kombinacijom ideološkog internacionalizma, bezbednosnih interesa i strateške pragmatičnosti, pri čemu je savez sa Moskvom predstavljao sredstvo očuvanja revolucije, ali ne i potpunu abdikaciju spoljnopolitičke autonomije. U tom smislu, odnos Kube i SSSR-a može se razumeti kao asimetrično savezništvo u kojem je ekonomska zavisnost bila izražena, ali je politički prostor za autonomno delovanje ostao delimično očuvan.

11 Savet za uzajamnu ekonomsku pomoć (COMECON) osnovan je 1949. godine kao institucionalni okvir ekonomske saradnje socijalističkih država pod vođstvom SSSR-a. Videti: J. Michael Marrese and Jan Vanous, *Soviet Subsidization of Trade with Eastern Europe* (Berkeley: University of California Press, 1983).

7. PARADOKS REVOLUCIJE – IZMEĐU SOCIJALNE PRAVDE I POLITIČKE SLOBODE

7.1. Centralizacija vlasti i državna kontrola nad društvom

Kuba, kako je istorijski kontekst pokazao, predstavlja državu brojnih paradoksa. Država u kojoj su obezbeđena najbitnija socijalna prava, kao što su: zdravstvena zaštita, obrazovanje, ishrana i stambeno pitanje, ali su zato su kršena ljudska prava u domenu građanskih i političkih sloboda. Na Kubi, cilj revolucije je bio oslobađanje društva od nejednakosti, eksploatacije i siromaštva, u cilju dobijanja socijalne pravde. Sa druge strane taj rezultat je, u izvesnoj meri, uskratio jednakost, ali i političku slobodu. Revolucija je imala, pa čak i plemenit cilj, da omogući dostovojanstvo i pravdu, ali gubila se politička sloboda. U ovom stremljenju – ka socijalnoj pravdi, Kastro i Če Gevara su morali da se suprostave stranim elitama i da zabrane kontrolisanje i uplitanje imperijalnih sila na Kubi. Zabranili su delovanje crkve i opozicije. Katolička crkva u Kubi, pored verske funkcije, predstavlja i simbol kulturnog identiteta i potencijalni centar društvene kritike. Tokom revolucije, Kastrov režim je uspostavio sekularni karakter države, ograničavajući autonomiju crkve i religijskih organizacija, iako su istovremeno propagirana socijalna prava poput zdravstvene zaštite i obrazovanja. Položaj crkve tako odražava jedan od paradoksa kubanskog društva: dok se promovišu socijalna prava, građanske i političke slobode ostaju ograničene (Human Rights Watch 1999). Njihov režim je političke protivnike i neistomišljenike sistematski nadzirao, hapsio i kažnjavao. Opozicionari, nezavisni novinari i aktivisti su često bili optuživani za „kontrarevolucionarno delovanje“ ili druge političke prekršaje, često bez stvarnih dokaza. Neki delovi opozicije delovali su u emigraciji, dok su manji pokreti gerilske ili tajne prirode pokušavali da organizuju otpor unutar zemlje, ali bez značajnijeg političkog uticaja. Zatvorenici su trpeli nepravedne sudske procese, dugotrajne zatvorske kazne, prisilni rad, nadzor i pretnje, a vlast je koristila ove metode kako bi zastrašila širu populaciju i ugušila svaku kritiku režima.

7.2. Ekonomska pravda naspram političkih sloboda

Cilj Kubanske revolucije je ostvaren. Kubanci su ostvarili u meri u kojoj je to moguće, ekonomsku jednakost. Znatno je smanjena razlika između bogatih i siromašnih. Postignut je značajan stepen socijalne pravde; pismenost stanovništva se značajno povećala, zdravstveni sistem je postao univerzalno dostupan, ne samo bogatom-manjinskom stanovništvu kao pre, već sada pravo na osnovnu i širu zdravstvenu negu imaju svi građani. Stvari bez kojih se ne može živeti poput hrane i

stambenih jedinica su takođe delimično zagarantovana. Ali cena ove i ovakve jednakosti je u stvarnosti bila takva da je dovelo do gotovo potpunog ukidanja političkih sloboda: opozicija je zabranjena, mediji su kontrolisani, a kritika vlasti se kažnjavala. Bez političke slobode, slobode govora, pluralizma i kontrole vlasti, dugoročno se javlja problem birokratizacije, korupcije i nemogućnosti ispravljanja grešaka sistema, što može ugroziti samu socijalnu pravdu koju je revolucija želela da postigne. Ekonomska jednakost je tehnički moguća i bez političke slobode, ali pod određenim uslovima i sa značajnim kompromisima. Drugim rečima, Kuba pokazuje paradoks: ekonomska jednakost je moguća bez političke slobode, ali ona je krhka i zavisi od stabilnosti autoritarnog sistema. Bez mehanizama kontrole i pluralizma, dugoročno se ne može govoriti o postizanju socijalne pravde, sem ako pod socijalnom pravdom podrazumevamo jednakost u siromaštvu.

8. ZAKLJUČAK

Politička istorija Kube izuzetno je turbulentna, što čini svako razmatranje složenim. Najveće ostrvo karipskog arhipelaga pretrpelo je snažne uticaje i posledice delovanja dveju imperijalnih sila – susednog „džina“ sa severa, Sjedinjenih Američkih Država, i Španije, s druge strane Atlantika. Kolonizatori su uništavali i na kraju i istrebili prvobitno naseljeno stanovništvo Kube: Gvantehejebci (Guanahatabey), Siboneji (Subtaíni) i Tainoi (Taíno). Zatim su usledila dovođenja afričkih robova i mešanje stanovništva, koje je stvorilo novu društvenu strukturu i kasnije duboke rasne i klasne nejednakosti – one iste koje će Kubanska revolucija vekovima kasnije pokušati da ispravi. Robovi i preostalo stanovništvo je radilo u nehumanim uslovima. Kroz tri kubanska rata za nezavisnost, Kubanci su opet dobili svog diktatora i bili pod ekonomskim i političkim uticajem od strane SAD-a. Takvi uslovi su i iznedrili revoluciju. Kubanska revolucija je u velikoj meri ostvarila formalne i materijalne aspekte socijalne pravde, naročito u prvih nekoliko decenija nakon 1959. godine. Pod rukovodstvom Fidela Kastro i Ernesta Če Gevare, Kuba je dobila procvat na obrazovnom, zdravstvenom i stambenom polju. Ipak, principi socijalne pravde u širem smislu – koji obuhvataju i političku participaciju, slobodu izražavanja, jednak pristup javnim dobrima bez diskriminacije i mogućnost kritike vlasti, nisu bili ostvareni.

U ime revolucije i zaštite jednakosti, ukinuta je politička pluralnost, uvedena cenzura i stroga državna kontrola nad društvom, što je dovelo do paradoksa: društvo formalno pravedno, ali politički neslobodno. Drugim rečima, Kubanska revolucija ostvarila je socijalnu pravdu u ekonomskom i socijalnom smislu, ali ne i u demokratskom smislu.

Dilema između pokretačkih snaga neoliberalnog kapitalizma i socijalne pravde predstavlja jedan od najtrajnijih društvenih izazova savremenog doba (Harvey 2005). Kubanska revolucija je, uprkos svojim kontradikcijama, ostavila značajan trag u globalnoj istoriji upravo zato što je pokazala mogućnost stvaranja sistema koji odbacuje tržišni determinizam kapitalizma u korist kolektivne solidarnosti (Mesa-Lago 2000). Međutim, iskustvo Kube ukazuje i na to da se težnja ka jednakosti, kada je praćena potpunom centralizacijom moći, može pretvoriti u autoritarni model koji ograničava političku i individualnu slobodu (Domínguez J. I. 1993). Živimo u vremenu u kome su socijalne nejednakosti na globalnom nivou dosta izražene, pa se postavlja pitanje da li je uopšte moguće u takvom svetu ostavirati socijalnu pravdu unutar tržišnog kapitalizma.

Kubansko iskustvo danas možemo posmatrati kao širu pouku za društva koja teže ravnoteži između jednakosti i slobode. Svaki sistem koji u potpunosti podređuje političku slobodu ideji ekonomske jednakosti rizikuje da na kraju izgubi i jedno i drugo. S druge strane, kapitalizam koji zanemaruje socijalnu pravdu i ljudsko dostojanstvo stvara nove oblike nejednakosti i marginalizacije. Upravo zato Kuba ne predstavlja model koji bi trebalo doslovno slediti, već služi kao upozorenje o granicama ideoloških krajnosti, ali i kao inspiracija za potragu za društvenim uređenjem koje može povezati ekonomski razvoj, društvenu solidarnost i političku slobodu.

LITERATURA

1. Childs, Matt D. 1995. An historical critique of the emergence and evolution of Ernesto "Che" Guevara's Foco Theory. *Journal of Latin American Studies*, 593–624.
2. Cushion, Stephen. 2025. Sugar workers in Cuba played a key role in it's revolution. *Jacobin*, March 13
3. Domínguez, Jorge I. 1989. To Make a World Safe for Revolution: Cuba's Foreign Policy. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
4. Domínguez, Jorge I. 1993. Cuba: Order and Revolution. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
5. Figuerdo, Perucho. 1868. La Bayamesa. Bayamo, Cuba.
6. Gott, Richard. 2004. Cuba: A New History. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
7. Harvey, David. 2005. A brief history of neoliberalism. Oxford: Oxford University Press.
8. Human Rights Watch. 1999. Cuba: Religion and the State. New York: Human Rights Watch.
9. Human Rights Watch. 2009. New Castro, same Cuba: Political prisoners in the post-Fidel era. New York: Human Rights Watch.

10. Huberman and Sweezy. 2007. Cuba: Anatomy of a Revolution. New York: Monthly Review Press.
11. José, Alvarez. 2000. Cuban Agriculture Before 1959. The Social Situation. Florida: University of Florida IFAS Extension Publication.
12. Kirk, John M. 2009. Cuban Medical Internationalism: Origins, Evolution, and Goals. London: Palgrave Macmillan.
13. Lamrani, Salim. 2016. Women in Cuba: The Emancipatory Revolution. *International Journal of Cuban Studies*, 109–116.
14. Larguía, Isabel, John Dumoulin. 1985. La mujer en el desarrollo: Estrategia y experiencias de la Revolución Cubana. *Casa de las Americas*, 39.
15. Latina, Press. 2024. Cuba's first medical collaboration in the world is recalled. Havana: Prensa Latina
16. Martí, José. 1963. Nuestra America. Havana: Editorial de Ciencias Sociales.
17. Mesa-Lago, Carmelo. 2000. Market, socialist, and mixed economies: Comparative policy and performance: Chile, Cuba, and Costa Rica. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
18. Pérez, Louis A. 2014. Cuba: Between Reform and Revolution. Oxford: Oxford University Press.
19. Pérez-Stable, Marifeli. 1999. The Cuban Revolution: Origins, Course, and Legacy. New York: Oxford University Press.
20. Sweat, David. 2011. Revolutionary Cuba: A Political History. Boulder, Colorado: Lynne Rienner Publishers.
21. Thomas, Hugh. 1998. Cuba: The Pursuit of freedom. New York, NY: De Capo Press.